

Amikor Papp Árpádnak segítettem vinni a keresztjét

Ez most érdekel? Valahogy ezzel kellene kezdeni minden emlékezést. A régi csatákra emlékező veteránokat hamar meg lehet unni, kivéve, ha valamilyen szempontból aktuálissá válik, amit mondanak. Ebben bízom, amikor belevágok ebbe a dolgozatba. Hiszen két ponton is számot tarthatok a Tisztelt Olvasó érdeklődésére.

Az új idők hajnalán privatizálták a magyar Parnasszust, anyagát széthordták, lett belőle sok szemétdomb a különböző portákon, amelyek tetején mindenütt más kakas kukorékolhat. (Elnézést a keserű hasonlatért – aki manapság gyakran ül különböző kuratóriumokban, gyakran találkozik azzal a jelenséggel, hogy a döntésre kiválasztottak legfeljebb saját jelöltjeiket ismerik.) Szerencsére ez a folyamat mostanra megfordulni látszik. A magyar irodalmat ma éppen egy értékcentrikus regionalitás mentheti meg attól, hogy a fővárosi beháborúk martalékává legyen. Papp Árpád életművének sorsa is ezt a pozitív folyamatot igazolja.

Vannak vele kapcsolatos tények, amelyek akár valamilyen hurrá-optimizmust is igazolhatnának. A költő rangját egyetlen kritikusa sem vonta még kétségbe. (Nem olvasó kritikusokat nem veszünk figyelembe). Az életmű homogén, költői alkatából következően Papp Árpádnak nincsenek rossz versei, sőt verssorai sem. S ami talán a legfontosabb: szomorúan kell beletörődnünk, hogy a magyar költészet világirodalmi jelentőségű értékeinek túlnyomó része elvész a nyelvhatárok vámjainál. Ám Papp Árpád versei „vámmentesen” fordíthatóak.

Mindezt figyelembe véve nagyon kis ráfordítással egy többféle szempontnak eleget tevő, gondosan szerkesztett Papp Árpád-kötet (több idegen nyelvű mutációval együtt!) hatásosan képviselhetné verskultúránkat. Ez nem csupán pénzkérdés. Papp Árpád esetében szakmai konszenzusra van szükség. Egyértelműen ki kellene mondani, hogy az életmű szövegtengerében az a vékonyka kis verseskötet a lényeg. Ez a nagy műveltségű filosz irigylésre méltó szellemi kalandokat élt át a Mediterráneumban. És erről hitelesen igyekezett tudósítani bennünket is. De verseiben ennek a kalandozásnak legszebb pillanatait magas hőfokon élhetjük át vele. Műfordítóként kényelmes. Nem vállalja a különleges nyelvi-ritmikai-zenei mutatóváltásokat követelő kihívásokat. Olyan verseket keres, amelyeket ő is megírhatott volna, amelyekbe kényelmesen belebújhat, hogy saját nyelvén és hangján megszólaltassa azokat. De ezek a szövegek hasznosak, a maguk nemében színvonalasak. Nem kiváltságos értékek azonban, mint a versek! Hogy a regionalitás szellemében fogalmazzak: ha valaki Kaposvárhoz kötődő értékeket keresve költészetünkben a metszéspontoknál jobbra vágyna, az mehetne vissza egészen Csokonai *Dorottyájáig*.

Az már egészen más (mellesleg szomorú) kérdés, miért ilyen vékony kötet ez az életmű, miért nem akart gyarapodni az utolsó 30 évben, miért nem merete megírni a költő élete legfőbb művének ígérkező versét, a *Tórárt*.

Nem ígérem, hogy valamennyi égető kérdésre választ tudok adni. Sőt kétlem, hogy ez bárkinek sikerülhetne. Én csupán a költő indulásának közösen átélt élményeit eleveníteném fel. Előrebocsátom, utálom az összeesküvés-elméleteket. Papp

Árpádnak – emlékeim szerint – nem voltak ellenségei, rosszakarói. Egyszerűen az érkezők belefektették a kor kultúra-mechanizmusának prokrusztesz ágyába. Mások túléltek ezt, ő egy kicsit belerokkant. (Én is, jegyzem meg, ezért lehetek vele az átlagnál empatikusabb.)

A legvidámabb barakk kultúrpolitikájának különféle mechanizmusairól kénytelen leszek többet írni, mint azt általában egy költő életpályája egyik szakaszának felvázolása igényelné. Papp Árpád verseinek egyik értéke a bennük tükröződő világ képének mikroszkopikus pontossága. Illő, hogy az ő kálváriának stációi is legyenek hitelesek.

Dolgozatomnak nem véletlenül választottam a *Metszéspontok* címet. Mind a ketten saját életutunkat jártuk, amelyek időnként metszettek egymást. Ám amit magamról mondok, az csupán korrajzom hitelességét szolgálja.

ELSŐ STÁCIÓ: A sajtóengedély

„Papp Árpádot kellemetlen körülmények között ismertem meg. A munkahelyemen... (Derűtség.) Nem kell félreérteni, az volt kellemetlen, hogy jött engedélyeztetni a kötetét, én meg nem tudtam mit ígérhetek neki...” Magamat idézem, így kezdtem el a kálvária egy későbbi stációjában államellenes izgatásnak minősített Papp Árpád-bemutatómat Kaposváron. Valamiért máig megragadt az emlékezetemben az a pillanat, amikor szobatársam, a lelkes somogyi lokálpatrióta, Rádics József betereli hozzám a magánkiadás engedélyezésért a kiadói főigazgatósághoz forduló költőt, és a kézirattal lektori jelentésekkel és minden más kellékkel felszerelt szerkesztőt, Szíjjártó Istvánt. Kínos percek következtek: nem volt témánk. A bürokrácia működéséről Rádics már előzetesen felvilágosította őket, én megígértem, hogy mindent elkövetek, érdeklődjenek, mondjuk, két hét múlva. Jóska is mindent megígért nekik, ő be is tartotta, addig piszkált, amíg el nem olvastam a kéziratot. Onnantól kezdve önjáró lettem.

A '70-es évek magyar könyvkiadása egy szigorú, merev, de logikusan felépített, így működőképes struktúra volt. Volt 12 állami kiadó, továbbá saját kiadója volt a pártnak, a hadseregnek, a szakszervezetnek és az Akadémiának. Minden kiadónak szigorúan meghatározott profilja volt, ha valamelyik a szomszéd rétjére tévedt, akkor is megdorgálták, ha a szomszéd egyébként nem tiltakozott. Állandó profiltisztogatásokkal igyekeztek elérni azt az ideális állapotot, miszerint bármilyen kézirat sorsáról csak az arra illetékes kiadó dönthessen. Kivételek persze akadtak, de ilyesmit csak a legfelsőbb akarat (az Aczélos [utalás Aczél Györgyre, az állampárt hírhedt kultúrpolitikására – *a szerk.*] tekintet hagyhatott jóvá).

Eleve gyanús volt minden kiadási szándék. Még súlyosabb renitenciának számított, ha magánszemély akarta művét megjelentetni. Talán ezért okoztak a pár száz példányos szamizdatok rendkívüli fejfájást az erre érzékeny fejeseeknek. Persze azok írásaikban eleve támadni is akarták a rendszert. Ám a magánkiadásra engedélyt

kérő szerzők legtöbbször csak kinyomtatva akarták látni művüket és főleg nevüket. Sosem értették, miért pont tőlük féltik ezt a rendszert. Fogalmuk sem volt, mi a szerepe a precedenseknek egy fél-jogállamban.

Az 1949-es alkotmányban ugyanis Rákosiék biztosították a sajtószabadságot. Ez persze írott malaszt maradt a rendszerváltásig, ám a Kádár-kor sarkalatos alapelvei közé tartozott, hogy minden időben megfelelően kozmetikázott képet mutasson magáról, egyaránt kelet és nyugat felé. Megfelelően kézben tartva a dolgot – gondolták a rendszer vezetői – a magánkiadások a magyarországi szabadság felmutatható dokumentumai lehetnek nyugat felé. Kelet felé pedig csak arra kellett vigyázni, hogy ezekben a gyakorlatilag észrevehetetlen kiadványokban se lehessen olyan birodalmi tabukat sértő kitételeket találni, amelyek jó alapokat szolgáltatathatnának egy-egy Moszkvába címzett feljelentéshez. (A világhatalom paranoiája kiszámíthatatlan volt. Amikor például Császár István *Úti naplójában* azzal tréfálkozott, hogy a hatóságok a Seremetyevó repülőterén elvették két óráját, azt ígérve, hogy hazafelé menet visszakapja azokat, a finom célzást megmagyarázó feljelentők elérték, hogy Jovánovics Miklós alatt megingott az *Új Írás* főszerkesztői széke.)

Az ilyen malőrök kivédésére szolgáltak a cenzori hivatalok mindenütt, minden időben. A Kádár-kori Magyarországon azonban nem volt – hagyományos értelemben vett – hivatalos cenzúra. Ezt az alkotóműhelyek (szerkesztőségek, stúdiók, színházak stb.) „felelőssége”, vagyis öncenzúrája helyettesítette, s mindez a konszolidációt volt hivatva elősegíteni. Míg a cenzor csak a tiltásban volt érdekelt, az alkotóműhely vezetője abban, hogy ha kényszerű változtatásokkal is, de a publikáció megjelenjen. Így lehattunk tanúí annak, hogy közismerten keményvonalas elvtársak (volt ÁVH-sok) bátrabban mozogtak a korszak három T-vel (Támogatás–Tűrés–Tiltás) jelzett, folyamatosan újrarajzolódó viszony- és engedélyezési határmezsgyéinek rendszerében. Ám ami legfontosabbnak számított az Aczél György nevével fémjelzett kádári kultúrpolitika számára, hogy ezzel a módszerrel valójában – észrevétel nélkül – cenzori munkára tudta befogni a korszak alkotó értelmiségének számottevő részét. Ha egyszer a szorgos kutatók minden papír-kásahegyen átrágják magukat, csodálkozva láthatjuk majd, hogy halhatatlan érdemű alkotók lektori minőségükben hogyan akadályozták meg más halhatatlan érdemű alkotók műveinek publikálását. Látszólag talán nem csináltak nagy bajt, hiszen a rendszerváltáskor nem ugrottak elő a fiókokból addig tilalom alá eső remekművek. Ugyanakkor alkotópályákat törtek meg vagy deformáltak, a perifériára szorítottak jobb sorsra érdemes tehetségeket. Mint például Papp Árpádot.

A magyar könyvkiadás akkori offenzív-defenzív funkcióinak működését pontosan tükrözik a sajtóengedélyek megadásának kritériumai. Elvárás volt, hogy a megjelentetendő könyv szerepeljen a kiadó – a tervtárgyaláson jóváhagyott – éves tervében, a kötet nyomdába adásakor pedig a sajtóengedélyhez egy szerkesztői és két lektori jelentést kellett csatolni. Ha ezekből bármilyen probléma volt kiolvasható, akkor be lehetett kérni a kéziratot. Ilyenkor a kiadóért felelős, éber főelőadó tisztelte volt, hogy pártszempontból biztos ítéletű lektorokat keressen a bizonytalan sorsú műhöz,

és azután – ezek véleményét összegezve – javaslatot terjesszen be a főigazgatóhoz. Persze a botrányos esetek túlnyomó részében valami följelentésre mozdult meg az egész apparátus. Rendszerint már megjelenés után.

Mint látható ebből, egy kéziratnak a biztonsági kapuk egész rendszerén kellett áthaladnia a nyomdafestékiig. A magánkiadások esetében azonban ez a folyamat túlságosan leegyszerűsödött volna. Egy-egy ilyen esetben az alkotmány adta jogával élni kívánó állampolgár mindenekelőtt köteles volt bemutatni a művek kiadására illetékes állami kiadó (kiadók) lemondó nyilatkozatát. Kéziratához mellékelnie kellett legalább két – a kiadást támogató – lektori véleményt. A lektorok csak vitathatatlan illetékességű szakemberek: írók, tudósok, kritikusok vagy éppen állami kiadók-nál dolgozó szerkesztők lehettek. Az állami kiadásban kulcsszerepet betöltő felelős szerkesztő szerepe ezúttal – paradox módon – az engedélyeztetési procedúrát végző főigazgatósági főelőadóra hárult. Legalábbis a hivatal minden téren ezt várta el beosztottjától.

Papp Árpád szerencséjére én rossz hivatalnok voltam. Egymással versengő kiadók esetén a lektor legfőbb feladata a kézíratszerzés. Az akkori monopolhelyzetben viszont inkább a kézirat-elhárítás volt. A mesterségesen nyomottan tartott könyv-árak mellett a kiadók elsősorban állami támogatásból tartották fenn magukat. Valamennyien kísérleteztek nyereséges termékekkel, de ezt a 70-es években még függetlenedési kísérletnek fogták fel a kultúrpolitika irányítói, és nem nézték jó szemmel. Így természetes volt, hogy a különféle szempontokból meghúzott keretekbe csak meghatározott számú mű férhetett bele. Ezért a kiadók a jelentkezők között könyörtelenül szelektálni kényszerültek. A magánkiadásoknak azonban nem voltak az államkasszáat érintő terhei. De főnökeim azt várták el tőlem, hogy ne törődjek holmi jogokkal, inkább elfogadhatónak tűnő indokokat keressek az elutasításhoz. Tartsam csukva ezt a kiskaput, különben huzat lesz az egész házban.

Utólag nekem is különös, ebben az ügyben, ezért a kötetért miért csatázhattam ilyen nyíltan főnökeimmel, leginkább magával a főigazgatóval, Marczali Lászlóval. Valamiféle patriarchális, barátinak is mondható kapcsolat alakult ki köztünk. Bármikor bemehettem hozzá, ilyenkor elővette kedvenc témáinak egyikét. Vagy a Bach-rendszer jogalkotásáról cseréltünk eszmét, vagy a háború utáni koalíciós évek Belügyminisztériumáról, ahol ő volt a Jogi Főosztály vezetője, amíg csak a Rajk-ügyben le nem tartóztatták. De ha az aznapi témát kimerítve valamilyen magánkiadás-sal merészeltem előhozakodni, azonnal kirúgott. Szerencsémre meg akart győzni. Az értelmemre apellálva próbált lebeszélni arról, hogy néhány dilettáns érdek képviselésében fecséréljem el a drága időmet, nem is szólva az övéről. Én pedig a meghurcolt, halálra majd életfogytiglani börtönre ítélt ember moráljára próbáltam hatni, ne kövessünk el jogtalanságokat, ha nem muszáj. (Ez is tipikus kádárkori helyzet volt. A szerencsésebbek a keleti blokk más országában is kijöhettek a börtönből, de – a háborús érdemeket szerzettek leszámítva – a hatalomba már nem engedték vissza őket. Marczali karrierjét azonban maga Aczél egyengette, akinek börtönírnokként számos szívességet tehetett. Ez a tény különleges védettséget biztosított neki. Egyszer

legyávázta az egész kiadói osztályt, mert a távollétében nem mertünk egy főigazgatói hatáskörbe tartozó ügyben dönteni. Mindenki csak nyelt, csak én vettem tréfára a dolgot:

– Könnyű neked, te tudod, hogy Aczél elvtárrsal ültél együtt, de én nem tudom, hogy kivel fogok együtt ülni.

Szociál-feudalizmusunkban a személyes érdemekre osztott rangok, a különféle hűbéri láncolatok gyakran fölülírták a hivatali hierarchiát. Ugyancsak feudális örökségnek számított az is, hogy ez a hatalom idegennek tekintette saját szakapparátusát.

A 70-es évek elején sok tehetséges fiatal kezdte pályát a Kiadói Főigazgatóság, vagy a munkában hozzá kapcsolódó Irodalmi Osztály szakreferenseként. A könyvszakmán belül került vezetői pozícióba Molnár Magda, Reviczky Béla, Szappanos Balázs, Zentai Péter László, Zöld Ferenc. Lapszerkesztő lett Pete György, olvasás-szociológus Gereben Ferenc, a nagypolitikába is belekanyarodó életpályát futott be Ódor László. A hatalom gondosan összeválogatta ezt a csapatot, használta céljai elérésének érdekében, de nem bízott benne. Még a munkájukhoz egyébként szükséges bizalmas anyagokat sem adta a kezükbe.

A magánkiadások ügyintézése ugyan csak egy töredékét tette ki a munkámnak, de egzaktul kimutatta, melyik oldalon állok. A szívós munkával kivert sajtóengedélyeket mindmáig sikernek érzem, az elutasítások az én kudarcaim is. Nem tudtam megvédeni ügyfelem alkotmányban lefektetett jogait. Persze azokra a könyvekre emlékszem legszívesebben, amelyeket magam is kiadtam volna: például Kovács István, Nógrádi Gábor verseire vagy a különös tehetségű cigányfestő, Balázs József kötetére, amelybe én könyörögtem bele a költségeket növelő, színes nyomtatásokat. A *Metszéspontok* engedélyeztetése volt a legfontosabb munkám. Nem csak szívósnak, hanem taktikusnak is kellett lennem. Ha a legfőbb hatalom nem akart igit mondani, nem volt szabad megvárnom, amíg nemet mondhatott volna; közben hihető kifogásokkal kellett nyugtatnom az egyre türelmetlenebb Papp Árpádot, mert már akkor is sejtettem, képes lenne egy asztalborogató gesztussal visszavonni kérelmét. De szerencsénk volt, a sokadik betérjesztésemre rákerült az engedélyre az áhított szignó, aláírhattam a sajtóengedélyt. A második kiadást már saját hatáskörömben engedélyeztem. Ezzel véget is ért hivatalnoki szerepem ebben a Kádár-kori kálváriában. A további stációkba már önként kerültem bele.

MÁSODIK STÁCIÓ: Egy váratlan siker

A Szovjetunióban állítólag azért tűrtek meg csak négy irodalmi folyóiratot, mert Sztálin elvtárs csupán ennyit volt hajlandó átlapozni. A magyar kultúrpolitika és kultúra beháborúinak krónikáját is kitűnően össze lehetne állítani folyóirataink egzakt adataiból: milyen előzményekből jöttek létre? Hogy alakult terjedelmük, példányszámuk? Kik szerkesztették őket, és hányszor cserélték ezeket a szerkesztőket?

A 60-as évek Magyarországon – leképezve a könyvkiadást – két központi irodalmi folyóiratot tűrtek meg. Volt tehát Szépirodalmi és Magvető Könyvkiadó, valamint a *Kortárs* és az *Új Írás*.

Aztán '68 egy kicsit föllazított mindenkit. Igaz, hogy a csehszlovákiai reményeket eltaposták, de a nyugati diáklázadásokat úgy lehetett propagálni, mint a kapitalizmus hanyatlásának kétségtelen jelét. Közben ez a kapitalizmus hozzánk is egyre jobban beszivárgott. Doktor Agy az új mechanizmus játékszabályait magyarázva a piac mindenhatóságának ígéretével festette elénk a szép jövőt. A pluralizmus, a versenyszellem olyan helyeken is hatott, ahol korábban nem számíthattunk erre. A KISZ vezérkara például vastagabb szeletet követelt a hatalomból, beleértve ebbe a kultúrát is. Több újságot akart, több helyet a televízióban, a rádióban, a filmgyártásban. Pénzt színházra, művészegyüttesekre.

Testvérszervezetének, a Komszomolnak még a szovjet gerontokráciában is sokkal jobb pozíciói voltak. A *Komszomolszkaja Pravda* 13 milliós példányszámmal sokáig vezette a napilapok világranglistáját. A négy korábbi nagy folyóirat közé ötödikként befurakodó *Junoszty* példányszáma is meghaladta a két és fél milliót. A KISZ is könyvkiadót és folyóiratot akart magának. Nem politikai okai, inkább reprezentációs céljai voltak vele. A hivatalos kultúrpolitika – az élén Aczél Györggyel – azonban ellenállt. Talán bővlinak érezte az új kínálatot, talán csak a hatalmát vonakodott bárkivel megosztani.

1972-ben ingatták meg először a magyar reformot a KGST konzervatívjai. Érdekes véletlen, hogy ekkor sikerült beerőszakolni a KISZ-sajtó lobbijának egyik kulcsemberét, Szilvási Györgyöt a Móra Kiadó igazgatói székébe. Aki aztán tíz évre visszahozta az ott dolgozóknak – munkásgyűlésestől, munkaversenyestől – a Rákosi-korszakot.

A kialakuló polgárháborút Maróthy László és Aczél csatája döntötte el. Ez idő tájt tette a KISZ-vezetés első kísérleteit a *Mozgó Világ* néven létrehozandó folyóirat elindítására. 1971 és 1974 között számonként engedélyezett, többnyire tematikus – irodalmi és művészeti szemle műfaji megjelöléssel indokolt – antológiák láttak egymás után napvilágot. A szerkesztőkre bármilyen folyóiratot rá lehetett volna bízni. Voltak közöttük írók, mint Gáll István, vagy Simonffy András, és politikai karriert is vállaló tudósok, mint Szabó B. István vagy a próbálkozás örök szürke eminenciása, az Ifjúsági Lapkiadó Vállalat politikai lektorátusának vezetője, Borbély Sándor.

Mégis, a *Mozgó Világ* a lapengedélyt csak akkor kapta meg, amikor 1974-ben Aczél helyzete megingott, és mindenható központi bizottsági titkárból bizonytalan sorsú miniszterelnök-helyettesé fokozzák le. De hogy ellenfelei se örüljenek maradéktalanul, az eddig az ügyért fáradozók mind kikerültek a folyóirat induló csapatából. A főszerkesztő Veress Miklós lett, a helyére hamarosan Kulin Ferenc lépett. Az, hogy végül itt sikerült az egyik első ellenzéki szócsövet összehozni, már egy másik történet.

Papp Árpádra mindebből annyi tartozik, hogy a nagypolitika malmai egyszer végre az ő szerencséjét öröklték. Gáll István megunta a hiába való erőlködést, és az

1972-es Dózsa György-szám után letette a marsallbotot. Utódja – a fiatalon sokoldalú műveltségével és tehetségével feltűnést keltő – Szentmihályi Szabó Péter összehozta a következő számot, de nem figyelt bizonyos tabukra, és egyszerűen kinyilatkoztatta magát pozíciójából. Vele együtt – az ügyben vétlen – lapszám is bukott. Az illetékesek cilinderéből elővarázsolt Simonffy András és csapata rémülten rohángáltak mindenfelé, hogy egy botránymentes, mégis érdekes anyagot összekaparjanak.

Engem Borbély Sándor keresett meg. Bármit adhatok, csak érdekes legyen. És hosszú! Versek is adhatok, csak kerítsek valakit, aki megírja hozzájuk a műhelytanulmányt. A *Mozgó Világ* ugyanis nem folyóirat volt, ahol versek, novellák, tanulmányok, kritikák jelennek meg, hanem egy fiktív, eleven műhely fóruma, amely bemutatja, hogy ebben a műhelyben izgalmas szépirodalmi alkotások születnek, amelyeknek szakmai és ideológiai vadhajtásait szorgosan nyesegetik a felkészült, marxista, ugyancsak ifjú kritikusok.

Nem tudom, hogyan sikerült meggyőzni magam, de másnap már Borbélynál voltam a *Metszéspontok*kal és a hozzá írt műhelytanulmánnyal. Azt sem tudom, elolvasta-e valaki az anyagomat, vagy csupán örültek a szép nagy terjedelemnek, amivel hozni lehetett a megfelelő szövegmennyiséget, és tartani lehetett a helyes arányokat.

A siker csak akkor durrant igazán nagyot, amikor bejelentkezett a *Látóhatár*, hogy lehozná a *Metszéspontok*at. Igaz, a 250 sor példátlanul sok, de ez esetben megéri. Ezt a gesztust most sem tudom megmagyarázni. Talán a lapot emigrációból hazahozó Parancs János másféle értékekhez szokott füle jelzett, hogy itt a kortárs világirodalom mércéjével is mérhető műre akadtak. Talán az odakint árulóvá lefokozott Parancs Jánost már nagyon zavarta, hogy idehaza folyóiratának csak a nevét tartották meg, de megfosztották az eredeti közlés jogától. A *Látóhatár* ugyanis a hazai protokoll-listák kedvezményezettjeinek adott egy kis pótnyilvánosságot és póthonoráriumot. Papp Árpádot azonban akár saját felfedezettjének is tarthatta a lap. Hiszen a magánkiadás 300 példánya valójában nem számított, a *Mozgó Világ* pedig csupán egy közszemlére tett műhely. Lám csak, minden egy csapásra jóra fordult. Már versenyeznek is érte! De miért csak most? Erre a kérdésre azóta keresem a választ.

HARMADIK STÁCIÓ: Papp Árpádról

Folyóiratok ritkán közölnek kötetben már megjelent verseket. A *Metszéspontok* az azonos című verseskönyvben két kiadást ért meg ebben az évben. Az elsőt ajándékozási céllal nyomatta ki a szerző, a második megrendelő listájára a kaposvári könyvesboltban iratkozhattak fel az érdeklődők. Rajtuk kívül csak néhány szerkesztő vagy egyéb szakmabeli kapott egy-egy példányt – tiszteletből. A megjelenésre a helyi sajtó reagált és a kor vicclapja is, a *Ludas Matyi*. Ősz Ferenc talán nem is tudja, milyen fontos ügyet karolt fel egy poén erejéig, amikor fölfedezte az összefüggést a Somogy megyéből elvándorló hírességek és az otthonmaradt költő magánkiadása között.

Mert Papp Árpád költő. Nem reményteljes ígéret, de érett alkotóművész, mondhatnánk, poeta doctus, aki egy féltucat idegen nyelvű alkotóval mérte már össze tollát egy-egy műfordításnyi viadalban. Bár nyilvánosságot eddig többnyire csak újjörög fordításai kaptak. De ott nem túl nagy a tolongás.

Hozzátartozik az igazsághoz, hogy mások talán még többet próbáltak, de Papp Árpádon semmilyen főhatóság nem segíthetett, mint például szerencsésebb és fiatalabb pályatársán, akit nagy költők ajánlottak, és sok folyóirat helyezte belé honoráriummal hitelesített bizalmát. Papp Árpád azonban nem tartja be az íratlan játékszabályokat. Nem keres személyes kontaktusokat. Hosszú verseket ír. Keveset ír. Kezdő költő írjon rövid verset, de abból sokat. Az ilyen anyagban kedvtelve kutat a szerkesztő, és a megjelent végeredmény már közös érdem. Az egyik kiizzadta a gyöngyszemet, a másik kihalászta. De mit tehet egy szegény folyóirat egy olyan ifjú poétával, aki mindjárt egy teljes kötetet akar egyszerre publikálni? Legalábbis egy fél kötetet. Hiszen ez a vers a három költeményből összeállított vékony füzet anyagának majdnem felét teszi ki. És a *Metszéspontok* gondolati tartalmából, formai leleményeiből akár egy egész kötetet is kiállított volna egy gazdaságosabb alkotó. Mert külön vers is lehetne az előjegyzési naptárban kipipált forradalom, amellyel kétségbeesetten felesel a pokolgépként ketyegő szív és kibiztosított kézigránátököl. Egy másik a gyermekkori betlehemes – csutatehenekkel, sutahegedűvel és hó-birkabundás bádogkrisztusokkal.

Tévedés ne essék, ezek nem továbbírható verscsírák, hanem gondosan megkomponált, önállóan is megálló egységek.

Nézzük meg, hogyan bontja ki például igazi költészetté a gépírás önmagában meglehetősen szürke és érdektelen tematikáját. Az első képzetársítások a művelet zöreijehez fűződnek. Sorozatokat ver le, majd ezt a zárt háttérbe szorítja a sor végén csilingelő, pici csengő, amely ugyancsak szigorúan egymásból következő asszociációsorban először a kicsikó nyakán, azután a boltajtóban cseng, míg végül vagy a vén vagy a Szilbermann szóhoz tapadó képzetek nyomán lélekharanggá változik. A halálnak ezzel a szóval felmerülő érzése visszatéríti a verset a sorozatokkal már jelzett témához. De most már a látványon alapulnak a képzetársítások. A céltalanul, unalomból egymás mellé ütött pontok egyértelműen géppuskasorozatokra emlékeztetnek; és az is logikus, hogy a hasonló módon papírra vert + jelek ezek után épp ilyen egyértelműen egy fejfakeresztel teletűzdelt temető képét formálják. A mikro-monumentális víziót azután egy groteszk fintorral oldja fel: nem fejfák, csak anal-fabéta autogramok.

Az általunk vizsgált rész – mint látjuk – önálló, de nem elszigetelt egység: „... a nők... / naptárunkba belerajzolják megkönnyebbült sóhajjal a kis piros / keresztet, pici fejfát” – írja később, és szinte minden lényeges motívumnak érezhetjük a versben ezt a lappangó, többször előbukkanó jelenlétét. És ez nem egy szerkesztéstechnikai rafinéria. Papp Árpád képeinek motívumanyaga nem önkényes költői konstrukció, hanem a valóság apróbb részletekig terjedő ismeretének alapján végzett újrateremtés. Ebben a költeményben komolyan figyelembe vehető etnográfiai, szociológiai,

aktuálpolitikai adalékok is vannak. Ha példát kellene keresnünk egy minden ízében realista lírára, akkor ez a vers előkelő helyet foglalna el a példatárban.

A teljes egészéből egy költői-emberi portré, egy lírai monodráma áll össze. Fial szocialista értelmiségi egy kisvárosban! Papp Árpád ezt a témát annyira belülről érzi, mint kevesen mások. A vidéken élő befutottak egzisztenciája a fővárosi szerkesztőségekben kamatozik. De neki nincs ilyen hinterlandja, és elég időt élt már itt, hogy megérezze a mindig csak ugyanazokkal a problémákkal és emberi kapcsolatokkal körülzárt világ életfogytiglani fenyegetését. Ehhez csak még elviselhetetlenebb kontrasztot ad az az egy-két ugrás a mediterrán tenger különleges szépségű világába.

Vitatkozhatunk vele, hogy valóban ilyen szűk korlátok között szorongnak-e hősének lehetőségei. Elmondhatjuk neki (mi, akik ugyanilyen okokból eljöttünk onnan), hogy sok mindenben azért nincs igaza. De ehhez gyakrabban kellene, hogy meghallgassuk szép, öntörvényű, antik ritmus szerint lüktető verseit.

■ NEGYEDIK STÁCIÓ: Kaposvár nem a *Mozgó Világ*

Simonffyék ünnepelni akartak. Erre legalkalmasabb színtérnek Kaposvár kínálkozott. A *Mozgó Világ*-estre sokan jöttek el. Elsősorban Papp Árpádot akarták látni, hallani, ünnepelni, de szívesen megtapsolták a többieket is. Galkó Balázs ugyan nem túl sikeresen mondta el a *Metszéspontokat*. Haknira véve a dolgot, a fölkészülés (?) során nem tette ki a költő által elhagyott központosítást, így olykor egy-egy mondat értelmét veszítette, de aztán őt is magával ragadta a végre megismert vers nagyszerűsége.

A költőt én mutattam be. Könnyű dolgom volt. Hallgatóim érteni, hinni akarták azt, amit elmondtam. Együtt gondolkoztak, éreztek, lélegeztek vele. Utána még napokig lebegtem, amikor váratlanul becsapott a ménkö.

Telefont kaptam Kaposvárról, hogy a megyei pártbizottság jelenlévő munkatársa feljelentett államellenes izgatásért. Az estről készült magnófelvételt ezek után a rendezők – Árpád kívánságára – elpostázták nekem. Csináljak vele, amit akarok, mentsem a bőröm, ahogy tudom. Idegesen hallgattam végig saját jópofáskodásomat, de csak azt oldottam élő beszéddé, amit már megírtam. Csak hát itt hiányzott az írásomban szereplő „vörös fark”. Eleven emberek csillogó szemébe nézve ilyen nem lehet mondani. 1972-ben mindezt persze nyugodtan elmondhattam volna – mondjuk – Budapesten, vagy akár szűkebb pátriámban, Kiskunhalason. De volt az országnak néhány megyéje, ahonnan kitiltottak volna érte. Somogy is ezek közé tartozott. Mindezt Rádics Jóska és közvetlen főnököm, a kapolyi születésű Véber Károly magyarázták el nekem. Marczali elhessegetett. A kazettát sem akarta meghallgatni. Ő megmondta, hagyjam a fenébe ezeket a dilettánsokat. De ha nagyobb baj lesz, akkor szóljak.

Kényes helyzetemből a sajtóigazgatás bürokráciája szabadított ki. A Kossuth Könyvkiadót a párt, pontosabban az MSZMP KB agitprop osztálya felügyelte. De a Kiadói Főigazgatóság részéről én tartottam velük a kapcsolatot. A sajtóengedélyeket is én írtam alá, időnként jókat derülve az abszolút helyzeten, hogy engedélyezem Aczél, Kádár vagy akár Brezsnyev elvtárs válogatott beszédeinek kinyomtatását. A rendszer logikájából következően hozzám tartoztak a megyei pártszervek kiadványai is. Így aztán a Somogy Megyei Pártbizottság ideológiai titkára hamarosan kapott tőlem egy csomagot, amelyhez csatolt levelemben elmondtam, hogy mellékelten küldöm az államellenes izgatásomat tartalmazó magnótekerccset, valamint a hozzáunk beküldött sajtóengedélyek aláírt példányait. Egyet közülük nem tudtam aláírni, kérem, egyeztessék a Kossuth Kiadóval, amelynek tervében egy hasonló kiadvány szerepel. Egyébként elvtársi üdvözléssel. Nagyon gyorsan megjött a békülékeny válasz. A szöveg ismeretében egész más a leányzó fekvése, de azért egy-két kijelentésemre vigyázhatnak. Egy ilyen fontos beosztásban dolgozó elvtárs – mondták – ne vicceljen a munkahelyével.

ÖTÖDIK STÁCIÓ: Akkor most kit rúgnak ki?

Kaposvárt elkerültem egy darabig. 1974 őszén azonban újra összeszaladtam Papp Árpáddal. Áradt belőle a panasz: mégsem akarják beengedni a Parnasszusra. Néhány keresztkérdés után azonban kiderül, hogy ezúttal neki kellene taktikát változtatnia. A *Mozgó Világ* és főleg a *Látóhatár* után helyzete egyértelműen megváltozott. Két éve még csak úgy adhatta be magánkiadási kérelmét, ha hozzácsatolta a Szépirodalmi és a Magvető Kiadó lemondó nyilatkozatát. A Magvetőnél ez könnyen ment. A bekopogtató kezdők kezelésére Mátyás Ferenc költőt alkalmazták kidobóembernek, aki maga is elfogadhatóan verselt, de nem túl okos ember volt. A Szépirodalminál már magasabb szinten történt meg az elutasítás. Állítólag Domokos Mátyás mondta meg a jelentkezőnek, hogy versei zavarba hozzák, nem tudja elöntenni róluk, hogy zseniálisak-e vagy dilettánsak. Ami a pályakezdő költők verseinek lektorálását illeti, a két nagy kiadónk versenytársak nélkül legendássá vált szerkesztőivel együtt elég gyenge teljesítményt mutatott. Ellenállásukat csak olyan falanxokkal lehetett áttörni, mint a hetek vagy a kilencek csapata. Csak példaként: a Móra Kiadó Kozmosz Szerkesztőségében Kormos István évente két elsőkötetest indíthatott el a pályáján. Ő csak olyan anyagokkal foglalkozhatott, amelyeket a két nagy kiadó már elutasított. Ragyogó sorozat kerekedett belőlük. Kiss Anna és Veress Miklós József Attila-díjat kapott korábban kiadhatatlannak vélt kötetükért. Papp Árpádnak azonban a Magvetőnél már sikerült átjutnia a portán. A kiadó irodalmi vezetőjének, Sík Csabának tetszettek a versei. Szerződést ajánlott neki, ha 1400 sort letesz az asztalára. Ez más költő esetében gáláns ajánlat lett volna, de Papp Árpádnak ekkorra már lassulni kezdett a tolla. Ajánlottam, válogasson be kötetébe néhány darabot kedvenc új görög költőiből. Az ezredsek diktatúrája óta Magyarországon is

közbeszéd tárgya az eltiport görög szellem. Sík Csaba is mondott neki valami ilyesmit neki, de ő ezt nem akarja. Akkor legalább egy szerződést kellene kicsikarnia, hogy az 1400 soros feltétel teljesítése esetén kiadják a verseit. Minek. Ő bízik az irodalmi vezető szavában.

Ekkor nagyon dühös lettem. (Papp Árpád ügyeiben nem először és nem utoljára.) Ide figyelj – üvöltöttem –, ha Sík Csaba egyszer bemondja az unalmas, akkor a Magvetőnél azt sem fogják tudni, hogy te a világon vagy.

Három hét múlva a főnököm üvöltött, amikor behívatott. Marczali László időközben miniszterhelyettesé lépett elő. A miniszterelnök-helyettesi pozíciójában ébredező Aczél György vele akarta megerősíteni minisztériumi pozícióit. Igaz, hogy az ortodoxok elérték, hogy a művelődési tárca szétválasztása után alakuló új Kulturális Minisztériumban Marczali helyett az általuk delegált Molnár Ferenc legyen az államtitkár, de az ilyen erőviszonyok legtöbbször átmenetinek bizonyulnak. Marczali a Kiadói Főigazgatóság mellé megkapta az Irodalmi Osztályt és az egész minisztérium Gazdasági Főigazgatóságát.

Ekkora bázisról már lehetett valamit kezdeni. Előző munkahelyéről engem vitt magával szakreferensnek. Így lettem egykori kollegáim szerint „Marczali alezredes elvtárs szellemi csicskása”. Rengeteget olvastam, írtam, amit nagyon szerettem csinálni. Az első bajok akkor kezdődtek velem, amikor élesben akartak bevetni. Tudtam, hogy Aczél megsértődött Ilia Mihályra, aki visszautasította a megtisztelőnek szánt invitálást, hogy legyen munkatársa a Pártközpontban. Valószínűleg Illyés Gyula és Németh László szeretnék volna, ha Ilia kerül erre a fontos posztra. (Erre Illyés *Naplójában* is találunk utalást.)

Azt máig nem értem, Aczélnek miért pont akkor jutott eszébe az elutasítást megtorolni, amikor már ő is távozott a „fehér házból”. Az ürügyet a *Tiszatáj* 1974. augusztusi számában megjelent Für Lajos-cikk szolgáltatta, amely a magyar szabadságharc kormányának utolsó nemzetiségekkel kapcsolatos intézkedésével foglalkozott. Erről kellett volna írnom egy feljelentést. Megírtam az ellenkezőjét. Ezután az Irodalmi Osztályon dolgozó Pethe Györgyre hárult volna a feladat, aki gyakorlatilag ugyanazon a véleményem volt, mint én. Marczali döbbenten nézte, hogy föllázad ellene az apparátusa. Ráadásul a dolog lényegét illetően egyetértett velünk. Még morálisan is zsaroltuk – hogy mint egykori elítélt –, miért akar egy koncepció perben részt venni. Időhúzásunkkal elértük, hogy a *Tiszatáj*-ügy átmenetileg lekerült a napirendről. Aczél a továbbiakban nem is erőltette a dolgot. Finoman megüzente „Polpot megyébe” Komócsinéknak, nem védi tovább ellenükben Ilia Mihályt. Azok aztán a következő év elején olyan helyzetbe hozták Iliát, hogy maga kényszerült lemondani.

Marczali ordítva hívott be egy rövid fejlevételre, ami korábban nem fordulhattott volna elő. Megsértettem a titoktartást, vágta szemembe. Konkrétan mit fecsegetem ki, kérdeztem. Szerinte azt mondtam egy költőnek, hogy a Magvetőből kirúgják Sík Csabát. És kirúgják? – kérdeztem. Nem rúgják ki. Akkor milyen titkot árultam el?

Erre Marczali nem tudott válaszolni, engem rúgott ki a szobájából. Sokáig kuttattam a memóriámban, amíg eszembe jutott a Papp Árpáddal folytatott párbeszéd. Gyorsan két levelet írtam. Az egyiket Árpádnak. Megkértem, ha mindenáron munkanélkülivé akar tenni, akkor szóljon előtte, hogy felkészülhessek rá. Árpád kissé zavaros válaszából kiderült, hogy valóban ő kavart bele a levesbe. Beszélgetésünk után azonnal elment Sík Csabához, rám hivatkozva feltette neki a kérdést, hogy megy-e vagy marad. Sík Csaba azonnal berontott főnökéhez, Kardos Györgyhöz. Kardos meg hívta Marczalit. Ő pedig engem. A kínos az volt az egészben, hogy Kardos körülbelül az idő tájt kezdte tervezni, hogy megszabadul irodalmi vezetőjétől. De még többször meggondolta magát, mielőtt lépett volna. Ebben a kis közjátékban leginkább az zavarhatta, honnan vagyok én ilyen jól értesült. Én pedig ahelyett, hogy befogtam volna a számat, megsajnáltam Sík Csabát. Írtam neki egy rövid levelet, amelyben elmondtam, hogy Árpád nem figyelt a kijelentés és a feltételes mód közötti különbségekre, úgyhogy ne gyanakodjon semmire.

Pár nap múlva levelet kaptam a Magvető Kiadóból. Legnagyobb döbbenetemre Kardos írt. (Sajnos a későbbiekben odaajándékoztam Sík Csabának az egész Kardos-levelezést.) A Magvető igazgatójának lelkében fölülkerekedett az egykori kat-pol ezredes. Mondandóját pontokba szedve pattogott. Valahogy így:

1. Ne avatkozzon bele a Magvető Kiadó dolgaiba!

2. Úgysem fog elérni semmit! Stb. Miután megköszöntem neki, hogy levelező partnereinek megtisztelő társaságába fogadott, hasonlóan, szövegem pontokba tördelve válaszoltam:

1. Levele meglepett.

2. Eddig is sejtettem, hogy illetéktelenek elolvassák a leveleimet.

3. De eddig mindig a címzett válaszolt. Ezek után megpróbáltam neki is elmondani, roppant sajnálom, hogy megalapozatlan pletykákat váltottam ki, de ártatlannak érzem magamat. Papp Árpádot pedig végképp ne büntessék, nagy költő, és megérdemelne egy jó kötetet, ami a kiadónak sem válna kárára. A levelet és a választ persze megmutattam néhány barátomnak, akik egyértelműen megjósolták, hogy Kardos ki fog rúgatni. Ami persze jó is lehet, ha sikerül egy jó helyre csöppenni innen.

Egy hét múlva Marczali roppant udvariasan behívatott, közölte, hogy megválnunk egymástól. Felajánlotta, vegyem át a *Napjaink* című folyóirat szerkesztését, vagy menjek el szerkesztőnek a Szépirodalmi Kiadóba. Nekem pár hónap alatt elegendő lett a kultúrpolitikából, ezért a Móra Kiadót választottam, ahol az igazgató megígérte, külföldi irodalommal fogok foglalkozni. Hogy csöbörből vödörbe kerültem, akkor még nem tudtam. Szilvási György sem sejtette, hogy bevásárolt velem. Az, hogy a rivális hatalmi gócból, a minisztériumból kirúgtak, az ő szemében határozottan jó pontnak számított. Aztán nem tudta elviselni, amikor vele szemben is voltak elveim.

Akármi történt, mindenképpen hálás vagyok Árpádnak, hogy kéretlenül beavatkozott az életembe.

HATODIK STÁCIÓ: Kötet és kritikája

1976-ban végre megjelent a Magvetőnél a várva várt Papp Árpád-kötet. A minimális terjedelemhez végül is kellett a görög műfordítások is. A költő érezettni tudta, kit tart szellemi rokonainak. Az is kiderült, hogy olyan világirodalmi ismertséggel bíró nagyságok, mint Ritszosz vagy Kavafisz nem jobb költők a fordítónál.

A szakmai elismerés sem maradt el. Az arra illetékes grémium Papp Árpádnak Esterházy Péterrel megosztva ítélte meg az Év Könyve díját. Az utóbbi örömmel elfogadta. Papp Árpád viszont visszautasította a társbérletet. (Legalábbis én így halottam.) Az ilyesmi előfordul. Szilágyi Istvánnak sem tetszett a társbérlet.

A kötet kritikái fogadtatása azonban korántsem volt ilyen egyértelmű. Negatív kritikát ugyan senki nem írt róla, de hírverést sem csaptak körülötte.

✱

De maradjunk meg inkább közös metszéspontjainknál. Én az *Új Írás*nak írtam róla. Pontosabban három recenzióban egyeztem meg a rovatvezetővel. Papp Árpád, Papp Márió és Kántor Péter köteteiről mondtam el véleményemet. A rovatvezető időnként benézett hozzám új munkahelyemre, a Móra Kiadóba. Először azzal bízott, hogy a teljes anyag el van fogadva, csupán meg kell várni, amíg hely lesz a lapban, aztán egyre borúlátóbb lett. Úgy néz ki, hogy Juhász meggondolta magát.

Évekkel korábban Juhász Ferenc személyesen vesztette el a Szépirodalmi Kiadóhoz benyújtott Papp Árpád-kéziratot. Most ugyancsak ő az, aki kritikát sem akar róla látni. Ilyen rossznak tartja ezt a költészetet, vagy épp ellenkezőleg?

✱

Kritikám kéziratát már rég eldobtam. Egy idő után magam sem értenék vele egyet. Néhány gondolatát azért még fölidézhetem. A költő a sámánok, varázslók utódja.

(2015. május – A 2017 májusában elhunyt szerző publikálatlan kéziratát Komáromi Gabriella bocsátotta rendelkezésünkre.)

A magyar nyelvtől a kilenc nyelvű Metszéspontokig –
Papp Árpád könyvének borítói